Iskolakultúra, 25. évfolyam, 2015/3. szám DOI: 10.17543/ISKKULT.2015.3.47

Nagy Péter Tibor

egyetemi tanár, Wesley János Lelkészképző Főiskola
MTA doktora, Eötvös Loránd Tudományegyetem TÁTK Oktatás- és Ifjúságkutató Központ

Az egyetemisták, a szüleik és a zsidó-nem zsidó vegyesházasság

Ismeretes[1], hogy a társadalmi csoportok közötti kapcsolatok mértékének kiváló mérőszáma a csoportok exogám, illetve endogám jellege, azaz, hogy mennyire kötnek az egyes csoportok tagjai egymással házasságokat. Tehát pl. az elsöprő többségben nem zsidókból álló népesség zsidókkal. Természetesen a házaspár kiválasztása – vagy annak a körnek a kijelölése, ahonnan a házasfél választása egyáltalán felmerül – mindig társadalmilag specifikus (Bukodi, 2000; Karády, 1993).

A huszadik században e témakörben két jelenség erősödött meg. Egyrészt a szekularizáció következtében kiveszőben vannak azok a súlyos vallási tilalmak, illetve tisztán vallási motivációjú diszpreferenciák, amelyek egy nem szekuláris társadalomban a vegyesházassághoz kötődnek. Míg a tizenkilencedik században még egyértelműen filoszemita, vagy felekezeti gyűlölködéstől mentes közegben is igen kicsi volt annak valószínűsége, hogy hívő katolikus, illetve protestáns emberek egymással házasságot kössenek, annak pedig még kisebb, hogy zsidóval kössenek házasságot, a modern korban a zsidóval köthető házasság filoszemita közegben tisztán vallási szempontból, még mélyen vallásos keresztény közegben is problémamentessé vált. A vegyesházasságtól való elzárkózás a modern korban nemcsak a szekularizáció miatt csökkent, hanem azért is, mert a második világháború óta a nagy keresztény egyházak sem vállalják fel (hivatalosan legalábbis) a keresztény-zsidó házasságok helytelenítését. Ha tehát valaki egy zsidóval kötendő házasságot nem tart a maga számára elfogadhatónak, sokkal kevésbé valószínű, hogy ezt pusztán antiszemitizmustól független vallási meggyőződésből teszi, mint ötven vagy száz évvel ezelőtt.

Másodsorban az úgynevezett „romantikus házasság" mint társadalmi norma teret nyert az üzleti vagy szövetségi motivációjú házasság elképzelésével szemben. (Nem arról van szó természetesen, hogy minden házasság mögött szerelmet kellene keresnünk, vagy ne lenne szempont a másik fél egzisztenciális helyzete, de arról igen, hogy a házasságról és a párválasztásról szóló beszéd során a vonzalom, a szeretet, a szerelem szükséges feltételként fogalmazódik meg.) Ennek következtében az arra a kérdésre adott válaszban, hogy kit (mely csoport tagját) nem tart valaki a maga számára alkalmas házasfélnek, napjainkban domináns szerepet játszik az a megfontolás, vagy benyomás, hogy az adott csoporthoz tartozó embereket általában nem kedveli, nem szereti valaki, nem szerelmes beléjük, nem vonzódik hozzájuk stb. Legalábbis annyira semmiképpen sem, hogy a környezete esetleges rosszallását legyőzve egy kapcsolatot társadalmilag értelmezendő házassággá, élettársi viszonnyá változtasson.

Első megközelítésben tehát: azok a filoszemiták, akik házasodni is készek zsidókkal. A kijelentésben persze egy megszorító megjegyzést máris kell tennünk: vannak olyanok, akik univerzalista alapon állnak. Akiknek önképével egyszerűen nem fér össze, hogy bármely csoporttal való házasságot csoport-előítélet alapján eleve elutasítsanak. Róluk nem jelenthetjük ki egyértelműen, hogy „aktívan szeretik" a zsidókat, hiszen egy részük nem

fontolja meg külön-külön, hogy egy cigánnyal, muszlimmal, amerikaival vagy zsidóval kötött házasságot elképzelhetőnek tart-e, hanem automatikusan, elvi alapon igennel válaszol. Ez az univerzalizmus társadalmilag a konkrét hazai közegben semmiképpen nem állítja szembe egymással a két csoport tagjait − nevezzük az egyiket mérlegelőknek, a másikat univerzalistának − , hiszen, ellentétben a deklaráltan filoszemita, de némely képviselőjében színes bőrűekkel szembeni előítéleteket elfogadni, gerjeszteni látszó[2] északnyugat-európai szélsőjobboldallal, Magyarországon nincs olyan politikailag aktívan szervezett csoport, mely egyszerre fejtené ki aktivitását az antiszemitizmus ellen és más csoportok diszkriminációja mellett.

Természetesen az előítéletesség, az interkulturalitás elutasítása társadalmilag szisztematikus: minden felmérés azt mutatja, hogy az életkorral és az iskolai végzettséggel mindenképpen összefügg. (Az iskolai végzettséggel még azon a módon is, hogy az iskolázottabb emberek talán inkább bírnak tudomással arról, hogy csoportmegnevezés alapján elutasítani a házasságkötést bizony szégyellnivaló, nagyobb valószínűséggel füllentenek tehát a kérdezőbiztosnak is − bár e szempont vélhetőleg fokozatosan veszít érvényéből, ahogy a gyűlöletbeszéd mindinkább elfogadottá válik társadalmunkban.) Az életkor és az iskolai végzettség olyan erős magyarázó körülmények, hogy finomabb elemzésre alig-alig lehet sort keríteni (*Erős*, 2007; *Kovács*, 2007).

Célszerű tehát − még ha elemzésünk érvényét ezzel korlátozzuk is − egy viszonylag homogén életkori és iskolázottsági csoportot keresni, ami mégis elég nagy ahhoz, hogy a belső osztóvonalak által megmutatott különbségek szignifikánsak legyenek. Ha van mód annak mérlegelésére, hogy melyik legyen ez a csoport, akkor figyelembe vehetjük azt a szempontot, hogy a mai magyar zsidóság minden jelzés szerint az iskolázott rétegek körében lelhető fel (még nagyobb arányban, mint a Holokauszt előtt), nem túlzottan lenne célszerű például idősebb falusi emberek rokonszenve felől tudakozódni, hiszen az ő filo-, illetve antiszemitizmusuk valójában csak a zsidókról szóló képzeteknek szólhat. A másik szempont, hogy, mivel a rokonszenvet éppen a házassággal kapcsolatban akarjuk mérni, célszerű viszonylag fiatalabb csoportot keresni, hiszen az évtizedek óta egy konkrét házasságban élő ember számára az „Elfogadnám házastársnak, élettársnak" kijelentés teljesen más helyi értékű, mint azoknak, akik éppen párválasztási élethelyzetben vannak, akik magukban, illetve közvetlen referenciacsoportjukban időről időre akár tematizálják is, hogy milyen szempontok alapján választanak párt, illetve kiket zárnak ki a tájékozódási körből.

Ennek a szempontcsoportnak az alapján hihetetlenül hasznosnak kell minősítenünk az egykori Oktatáskutató Intézet által elsős egyetemisták-főiskolások körében folytatott kutatást, melyet Lukács Péter vezetett 2002-ben. Ebben ugyanis szerepelt a következő kérdés: „88. Milyen legközelebbi viszonyt fogad el a felsorolt népek, népcsoportok egy-egy tagjával?" (1. táblázat)

1. táblázat. Milyen legközelebbi viszonyt fogad el a felsorolt népek, népcsoportok egy-egy tagjával?

	Elfogadnám házastársnak, élettársnak	*Családomba fogadnám*	*Elfogadnám lakótársnak*	*Elfogadnám munkatársnak*	*Elfogadnám szomszédnak*	*Egy városban-faluban laknék vele*	*Egy országban se laknék vele*	*nT/, NV*
1 – Németek	1	2	3	4	5	6	7	0
2 – Romák	1	2	3	4	5	6	7	0
3 – Osztrákok	1	2	3	4	5	6	7	0
4 – Zsidók	1	2	3	4	5	6	7	0
5 – Szlovákok	1	2	3	4	5	6	7	0
6– Románok	1	2	3	4	5	6	7	0
7 – Amerikaiak	1	2	3	4	5	6	7	0
8 – Kínaiak	1	2	3	4	5	6	7	0
9 – Szerbek	1	2	3	4	5	6	7	0
10 – Franciák	1	2	3	4	5	6	7	0
11 – Oroszok	1	2	3	4	5	6	7	0
12 – Arabok	1	2	3	4	5	6	7	0

Ezt az úgynevezett Bogardus-skálát (*Bogardus*, 1926) – ennek az adatfelvételnek a vonatkozásában – még nem értékelte a kutatás.

A legfontosabb adat, hogy a 4562 elsős hallgató 21,2 százaléka jelentette ki, hogy egy zsidót elfogadna házastársnak, élettársnak.[3] S e 21,2 százalék több mint kétharmada nem univerzalista alapon adott választ, azaz legalább egy csoportot megjelölt, akivel nem házasodna, míg a zsidókkal igen.

Természetesen, ha iskolázott csoportból vesszük a mintánkat, akkor a véletlenszerű felvételbe is nagyobb valószínűséggel fognak beleesni zsidók, vagy legalábbis olyan személyek, akiknek a felekezeten kívülisége mögött valamiféle zsidó háttér nem zárható ki, tehát külön is célszerű megvizsgálnunk a valamely keresztény felekezetbe jegyzetteket, akinél persze nem zárható ki, hogy a szülők vagy a nagyszülők nemzedékében jelen van egy keresztény-zsidó házasság, de azért az bizonyos, hogy az ő közegükben egy zsidó házasfél potenciális elfogadása sokkal nagyobb valószínűséggel jelenti a „szeretem a zsidókat, noha én semmilyen értelemben nem vagyok az" gondolatát, mint a „szeretem a zsidókat, hiszen magam is zsidó ősöktől származom" gondolatát.

A továbbiakban megpróbáljuk – részlegesen – leírni, hogy ezen a bizonyos elsős hallgatói népességen belül melyek azok a tényezők, amelyek valószínűsítik, hogy valaki elképzelhetőnek tartsa, hogy zsidóval házasodjék. Ebben az értelemben tehát az a kérdés: kik szeretik „jobban" a zsidókat[4], mint mások, s nem az, hogy kik szeretik jobban a zsidókat, mint másokat.

Három legfontosabb előfeltevésünk az lehet, hogy e fiatal embereknél, saját nemük, a családi háttér, annak szociokulturális jegyei, illetve közvetlen környezetük, kortárs referenciacsoportjuk a meghatározó.

1. táblázat. A hallgató neme és a zsidókkal való házasság elfogadása

		zsidot_hazastarsnak1			
		,00 Zsidót nem fogadna el, vagy nem válaszolt	*1,00 Zsidót elfogadna házastársnak, élettársnak*	*2,00 Bárkit elfogadna házastársnak, élettársnak*	*Összesen*
k5 Neme	1 férfi	1628	298	119	2045
		79,6%	14,6%	5,8%	100,0%
	2 nő	1967	380	170	2517
		78,1%	15,1%	6,8%	100,0%
Összesen		3595	678	289	4562
		78,8%	14,9%	6,3%	100,0%

A hallgatólányokat mindkét elfogadó csoportban magasabb arány jellemzi az átlagnál. De míg a lányok univerzalista értelemben 1,16-szor[5] elfogadóbbak, mint a fiúk, addig a speciálisan zsidókra vonatkozó elfogadás elhanyagolható, 1,03-szoros.[6] Jelenleg tehát nem bizonyítható, hogy a fiatal értelmiségi nők jobban szeretnék a zsidókat, mint a fiatal értelmiségi férfiak.

A család szociokulturális hátterét leginkább az iskolai végzettséggel, foglalkozással, lakóhellyel mérhetjük.

2. táblázat. A hallgató apjának iskolai végzettsége és a zsidókkal való házasság elfogadása

	,00 Zsidót nem fogadna el, vagy nem válaszolt	*1,00 Zsidót elfogadna házastársnak, élettársnak*	*2,00 Bárkit elfogadna házastársnak, élettársnak*		*N*
,00 NT/NV	77,9	15,3	6,8	100	796
1,00 általános iskola	81,4	12,0	6,6	100	167
2,00 szakmunkásképző	83,2	12,1	4,7	100	915
3,00 szakközépiskola	79,8	14,6	5,6	100	425
4,00 gimnázium	83,0	12,5	4,5	100	336
5,00 technikum	80,1	13,7	6,1	100	539
6,00 főiskola	78,0	15,3	6,7	100	626
7,00 egyetem	71,2	19,9	8,8	100	758
Összesen	78,8	14,9	6,3	100	4562

Általánosságban azt mondhatjuk, hogy az apa iskolai végzettségével együtt növekszik annak valószínűsége, hogy valaki univerzalista vagy specifikus módon szeresse a zsidókat. De azért néhány megjegyzést érdemes tenni. Az általános iskolai végzettségű apák gyerekei nem alulreprezentáltak a zsidókat szeretők között. Más felsőoktatási felmérésben is láthatjuk, hogy a legalacsonyabb iskolázottsági hátterű csoport (éppen mert igen kis eséllyel kerül be a felsőoktatásba, ez esetben pl. a hallgatók alig 3,7 százalék a tartozik ide!) attitűdjeiben (nyilván kompenzációként is) nem annyira az alacsonyan iskolázottak zömét jelentő szakmunkásság gyermekeit követi, hanem a némileg magasabb csoportokét. Azt sem zárhatjuk ki, hogy a legalacsonyabban iskolázott csoportban már nagyobb arányban fordulnak elő roma szülők gyerekei, akik megtapasztalván a társadalmi előítéletességet, maguk kevésbé szeretnének előítéletesnek mutatkozni – de ezt a hipotézist azért más kutatásokkal célszerű ellenőrizni.

A másik figyelemreméltó körülmény, hogy a gimnáziumot végzett apák kevésbé nevelik univerzalistának is, zsidóbarátnak is gyermekeiket, mint a szakközépiskolát végzettek. Más felmérések is mutatják, hogy az iskolázottsági „rangsor" a gimnázium és szakközép-

iskola vonatkozásában fordított a várthoz képest (*Nagy*, 2004). Ennek oka lehet, hogy a gimnáziumi végzettség − férfiak számára − mindenképpen valamiféle befejezetlenséget, valamiféle kudarcosságot jelent: a felsőoktatás, az értelmiségi lét felé megindult, de megakadt attitűdöket. A szakközépiskolát végzettek viszont általában sikeresebbek.

A harmadik figyelemreméltó tény, hogy az igazi töréspont nem a felsőoktatás határán van. A főiskolát végzett apák gyermekei alig 1,1-szer, illetve 1,2-szer jobban kedvelik zsidókat (*Nagy*, 2004), mint a két középiskolatípust végzettek gyermekei, ezzel szemben az egyetemet végzett apák gyermekei 1,3-szer annyira, mint a főiskolát végzettekéi, és 1,4-szer, 1,6-szer annyira, mint a két középiskolatípusban végzetteké.

2. táblázat. A hallgató anyjának iskolai végzettsége és a zsidókkal való házasság elfogadása

	,00 Zsidót nem fogadna el, vagy nem válaszolt	*1,00 Zsidót elfogadna házastársnak, élettársnak*	*2,00 Bárkit elfogadna házastársnak, élettársnak*		*N*
,00 NT/NV	77,4	15,6	7,0	100	743
1,00 általános iskola	80,7	15,2	4,2	100	264
2,00 szakmunkásképző	81,7	12,2	6,2	100	502
3,00 szakközépiskola	82,0	11,0	7,0	100	661
4,00 gimnázium	83,6	12,0	4,4	100	767
5,00 technikum	76,8	15,5	7,7	100	271
6,00 főiskola	77,8	16,3	5,9	100	861
7,00 egyetem	68,2	23,1	8,7	100	493
Összesen	78,8	14,9	6,3	100	4562

Az anyák iskolázottsága és a filoszemitizmus között szintén hasonló összefüggéseket figyelhetünk meg, leszámítva hogy a gimnáziumot végzettek gyerekei szabályosan belesimulnak a szakközépiskolát, illetve a technikumot, főiskolát végzettek gyerekei közé. Az egyetemi végzettség az átlagnál 1,6-szer nagyobb filoszemitizmust és 1,4-szer nagyobb univerzalista attitűdöt okoz. A különbség itt is valamivel nagyobb az egyetem és a főiskola világa, mint a főiskola és az érettségizettek világa között.

Úgy tűnik tehát, hogy a filoszemitizmus az iskolázottsági középrétegekben a szakközépiskolát végzett apák és gimnáziumot végzett anyák gyermekeinél, az értelmiségben viszont az egyetemi csoportban található fel leginkább. A kérdőív a kulturális ősiséget is vizsgálta, a négy nagyszülő iskolai végzettségére kérdezve rá. A skála itt egyszerűbb volt, a szakközépiskola-gimnázium-technikum azonos értéken szerepelt. Így a rangsor szépen, egyenletesen alakul. A leginkább − mintegy másfélszeresen − az egyetemet végzett nagyapák unokáinak filoszemitizmusa nyilvánvaló. Az egyetemet végzett nagyapa − egyetemet végzett apa kombináció az átlagot 1,75-szor meghaladó filoszemitizmust és 1,29-szoros univerzalizmust eredményez: közel 26 százalékuk fogadott volna el zsidó házasságot, s további 8 százalék bármilyet.

Az iskolázottsági skálához képest a foglalkozási, sőt a területi mutatók sem mutatnak erős és nem várt összefüggéseket, nem így a család felekezeti hátterét bemutató kérdés (3. táblázat).

3. táblázat. A hallgató felekezetbe jegyzése és a zsidókkal való házasság elfogadása

	,00 Zsidót nem fogadna el, vagy nem válaszolt	1,00 00 Zsidót elfogadna házastársnak, élettársnak	2,00 00 Bárkit elfogadna házastársnak, élettársnak	Összesen	N
Nincs válasz	93,1	1,7	5,2	100	58
1 római katolikus	80,4	13,3	6,3	100	2309
2 református (kálvinista)	82,4	12,5	5,1	100	805
3 evangélikus (lutheránus)	71,4	20,0	8,6	100	175
4 izraelita (zsidó)	25,0	45,0	30,0	100	20
5 görög keleti (ortodox)	73,9	17,4	8,7	100	23
6 görög katolikus	92,3	6,6	1,1	100	91
7 egyéb	66,7	22,8	10,5	100	57
8 nem keresztelték meg/egyik felekezetbe se jegyezték be	71,7	21,4	6,8	100	938
	78,6	15,1	6,3	100	4476

A legfontosabb, jól látható osztóvonal, hogy a felekezetbe be nem jegyzettek az átlagnál 1,4-szer jobban kedvelik a zsidókat, s 1,1-szer univerzalistábbak is, mint az átlag. Nemcsak arról van tehát szó, hogy a szekuláris nevelés univerzalistává tesz, hanem arról is, hogy kifejezetten zsidóbaráttá. (Természetesen ebben a csoportban rejtőzik a szekularizált zsidó népesség is, tehát az adat nem feltétlenül a szekularizáció filoszemitizáló hatását mutatja.)

Ha most az összességében kevésbé zsidóbarát és kevésbé univerzalista felekezeties hátterű tömböt szétbontjuk, további összefüggésekre derül fény.

Legkevésbé kirekesztőnek a kis felekezetekbe bejegyzettek bizonyulnak, mindenekelőtt az „egyéb" jelzésűek, akiknek a legnagyobb része − általános vallásszociológiai ismereteink szerint − zömében a Hit Gyülekezetéhez vagy más kis keresztény felekezetekhez tartozhat. A kicsik közé tartozik a görögkeleti felekezetű csoport is, melynek a zsidóktól való történelmi távolsága, illetve alacsony modernizációs szintje egyaránt valószínűtlenné tenné, hogy úgy filoszemitizmusuk, mint univerzalizmusuk az átlagot meghaladja. A magyarázatot több körülmény együttállásában találhatjuk meg:

Trianonnal elcsatolódott a legiskolázatlanabb román és szerb népesség jó része. Azok maradtak, akik valamilyen oknál fogva már korábban Budapestre, vagy a Trianon utáni magyar területekre költöztek, s megtalálták a számításukat, vagy legalábbis annyira integrálódtak, hogy Nagy-Románia vagy a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság vonzása, illetve az 1920 utáni magyar nacionalizmus taszítása ellenére is itt maradtak. Soraikban valószínűleg a komolyabb vállalatok vezető-elitje s az alapvetően nem etnikai piacon mozgó értelmiségi csoportok felülreprezentáltak voltak. Ma köztünk élő unokáik, sőt dédunokáik nagy valószínűséggel kerülnek a diplomás elitcsoportokba.

A görögkeleti mivolt minden más felekezeti markernél jobban kötődik a köztudatban – s nyilván az érintettek tudatában is – a román, illetve szerb mivolthoz. A magyarországi román és szerb népesség elég nagy asszimilációs nyomásnak volt – és bizonyos értelemben van – kitéve. Az etnikumok közötti előítéleteket mérő valamennyi kutatás a magyar közvélemény meglehetősen masszív román- és szerbellenes attitűdjét mutatta ki, melyet éppúgy magyarázhatunk történelmi okokkal, mint a rendszerváltás előtti és utáni romániai és szerbiai etnopolitikai fejleményekkel. Ennek alapján logikusan feltételezhető, hogy a görögkeletinek született személyek – összehasonlítva az azonos mértékben iskolázott csoportok átlagával – nagyobb arányban hajlamosak erről a „mar-

kerről" lemondani, azaz a görögkeletinek született népesség „felekezetfelejtése" relatíve nagyobb az átlagnál. (Ezt igazolja az 1949-es és 2001-es népszámlálás összevetése is.) Ugyanakkor, mint minden kisebbségi csoportnál, megindul az értelmiségiek körében az etnikai tudatosodás reneszánsza. A felekezetfelejtés a görögkeletiek tömegeinél és etnikai tudatosodás a görögkeleti értelmiségieknél együttesen valószínűsítik, hogy a görögkeleti hátterű egyetemisták a modernebb csoportokhoz lesznek hasonlatosak.

Igen kis népességekről van szó, tehát még egy kisméretű immigráns csoport mintába kerülése is számíthat. Ilyen immigráns csoport a szocialista korszakban ide érkezett görögök. Noha egy történetileg szélsőbaloldali gyökerű népességről van szó (emigrációjuknak épp baloldali mivoltuk volt az oka), a görögkeleti mivolt a görög nemzeti öndefinícióban – minthogy a törökellenes szabadságküzdelmek kezdetétől az első Balkán-háborúig egybeesett a nemzeti függetlenségi küzdelmek főirányával, sőt a görögkeleti egyház ma is államegyház, a görög törvények ma is büntetik a prozelitizmust – igen fontos szerepet játszik. Ennek az immigráns, s meglehetősen iskolázott népességnek mint háttérnek és referenciacsoportnak is szerepe lehet abban, hogy a vizsgált népesség alig fél százalékát jelentő görögkeletiek sorában magas a filoszemiták és univerzálisok aránya.

Történelmi ismereteinket alátámasztja, hogy a nagy keresztény felekezetek gyermekei közül az evangélikusok a leginkább univerzalisták és leginkább zsidókedvelők. A katolikus és református hátterű népesség igen közel van egymáshoz: a katolikusok kissé nagyobb arányban univerzalisták is, zsidókedvelők is. Ennek legfeljebb azt a magyarázatot adhatjuk, hogy a hallgatók születésekor − a korai nyolcvanas években − a református hátterű középnemzedék már igen szekularizált. Tehát a történelmileg református hátterű családok gyerekei nagyobb valószínűséggel kerülhettek a nem bejegyzett kategóriába, mint a katolikus hátterű családok gyerekei − aki pedig reformátusként bejegyeztetett (s erről húsz évvel később tudomással is bír), az a tradicionalistább református családok gyermeke.

Célszerű még azt is ellenőriznünk, hogy a filoszemitizmusra fentebb az átlagnál nyitottabbnak látszó egyetemi diplomás szülői közeg felekezeti jelzéssel megragadható belső tagoltsága milyen.

Történelmi ismereteinket alátámasztja, hogy a nagy keresztény felekezetek gyermekei közül az evangélikusok a leginkább univerzalisták és leginkább zsidókedvelők. A katolikus és református hátterű népesség igen közel van egymáshoz: a katolikusok kissé nagyobb arányban univerzalisták is, zsidókedvelők is. Ennek legfeljebb azt a magyarázatot adhatjuk, hogy a hallgatók születésekor – a korai nyolcvanas években – a református hátterű középnemzedék már igen szekularizált. Tehát a történelmileg református hátterű családok gyerekei nagyobb valószínűséggel kerülhettek a nem bejegyzett kategóriába, mint a katolikus hátterű családok gyerekei – aki pedig reformátusként bejegyeztetett (s erről húsz évvel később tudomással is bír), az a tradicionalistább református családok gyermeke.

4. táblázat. A hallgató felekezetbe jegyzése és a zsidókkal való házasság elfogadása, ha a szülők legalább egyike egyetemi diplomával rendelkezik

	,00 Zsidót nem fogadna el, vagy nem válaszolt	1,00 00 Zsidót elfogadna házastársnak, élettársnak	2,00 00 Bárkit elfogadna házastársnak, élettársnak	,	
0	90,0		10,0	100	10
1 római katolikus	71,8	19,6	8,6	100	489
2 református (kálvinista)	82,0	13,2	4,8	100	167
3 evangélikus (lutheránus)	54,5	39,4	6,1	100	33
4 izraelita (zsidó)	33,3	16,7	50,0	100	6
5 görög keleti (ortodox)	66,7	33,3		100	9
6 görög katolikus	100,0			100	18
7 egyéb	76,5	17,6	5,9	100	17
8 nem keresztelték meg/egyik felekezetbe se jegyezték be	62,4	28,0	9,5	100	189
	71,6	20,4	8,0	100	938

Az előző táblához képest a leglátványosabb különbség, hogy az evangélikus diplomás szülők az átlagnál lényegesen filoszemitább gyerekeket nevelnek fel, filoszemitizmusuk meghaladja még a szekuláris neveltetésű csoportét is. Különösen figyelemreméltó, hogy az univerzalizmus ezzel nem nő párhuzamosan. Mindenképpen kijelenthetjük tehát, hogy az evangélikus értelmiségi közeg lényegesen filoszemitább, mint más közegek.

Nem kevésbé érdekes, hogy az egyetemi diploma kettébontja az eredetileg homogénnak tűnő mainstream blokkot, a katolikusokat átlag-közeli mértékben zsidóbaráttá s univerzalistává téve, míg a reformátusokat mindkét tekintetben az átlag alá lökve. A kálvinista értelmiség szocializációs közegéről tehát elmondhatjuk: aki innen jön, az kevésbé szereti a zsidókat, kevésbé, mint más keresztény értelmiségi családok gyermekei, és semmivel sem inkább, mint a nem diplomás reformátusok gyermekei.

Természetesen a családi hátteret tovább lehetne részletezni aszerint, hogy gazdagság-szegénység, budapestiség, városiság és vidékiség mennyiben befolyásolja a zsidóbarát szocializációt. De jelen írásunkban erre éppúgy nincsen tér, mint annak bemutatására, hogy melyek azok a karok (pl. az ELTE társadalomtudományi kara), sőt melyek azok a kisebb szakmák (pl. angoltanár), melyek kortárs közegként a filoszemitizmus emeltyűi.

Irodalomjegyzék

Bogardus, E. S. (1926): Social Distance in the City. *Proceedings and Publications of the American Sociological Society*, 20. sz. 40–46.

Bukodi Erzsébet (2000): Ki, mikor és kivel házasodik? A házasság helye az egyéni életútban és történeti időben. *Szociológiai Szemle*, 2. sz. http://www.szociologia.hu/dynamic/0002bukodi.htm

Erős Ferenc (2007): Irányok és tendenciák az előítéletek kutatásában. *Educatio*, 1. sz.

Karády Viktor (1993): Rétegmobilitás, státuszmobilitás és felekezeti vegyesházasság budapesten a két világháború között. *Szociológiai Szemle*, 2. sz. http://www.mtapti.hu/mszt/19932/karady.htm

Kovács András (1997): *A különbség köztünk van. Az antiszemitizmus és a fiatal elit*. Cserépfalvi.

Kovács András (2007): Lehet-e előítélet az előítélet? *Educatio*, 1. sz

Nagy Péter Tibor (2004): A felsőoktatásba vezető út és az önszelekció. *Iskolakultúra*, **14**. 9. sz. 57−71.

Jegyzetek

[1] A szöveg támaszkodik a *Ki szereti a zsidókat? Magyar filoszemitizmus* (http://konferenciakalauz.hu/konferenciak/18277-ki-szereti-a-zsid-kat-magyar-filoszemitizmus) című konferencián elhangzott előadásomra.

[2] http://www.riskandforecast.com/useruploads/files/politikai_strategiak_a_szelsojobboldallal_szemben.pdf

[3] Az az igazság, hogy számos kutatás volt, ami ennél magasabb elfogadási arányt regisztrált. Kovács András 1992-ben 1000 fős reprezentatív felsőoktatási mintán 37 százalékra mérte azon hallgatók arányát, akik számára „problémát jelentene összeházasodni valakivel, aki zsidó származású”, tehát logikailag akár a 60 százalékot is elérheti a zsidó házasfelet elfogadók aránya (*Kovács*, 1997, 22. o.). Csepeli György és Murányi István 2010-es felmérése (http://www.kritikaonline.hu/kritika_11szept_okt-csepeli.html) szerint a lakosságban 41 százalék az elfogadók aránya − ők nem házastársra, hanem partnerre kérdeztek. A jelen tanulmányban idézett felmérés minden etnikai csoportra jóval kisebb elfogadást mutat. Vélhetőleg arról van szó, hogy a kérdezők nem az egyes állításokat egyenként felmutató kártyát használtak, hanem a távolság skálát „egyben” ismertették az interjúalanyokkal. Az interjúalanyok egy része annak ismeretében, hogy skáláról van szó, nem kívánt „szélső” álláspontot elfoglalni − hiszen általánosan megfigyelhető, hogy szinte bármely attitűdskála végpontjait diszpreferálják a kérdezettek. Viszont a zsidó házastársat elfogadók relatíve alacsony száma témánk szempontjából biztosabbá teszi, hogy ők „szeretik a zsidókat”.

[4] Természetesen itt a szófordulat, hogy egy csoport valamennyivel jobban kedveli a zsidókat, mint az átlag, azt jelenti csupán, hogy a vizsgált szempontból mennyire felülreprezentált körükben azok aránya, akik elfogadók. A közölt táblázatok nem redundánsak a szövegben leírt számokkal, de ugyanaz a tanulságuk. Aki a szövegben leírt számok számítási módjára kíváncsi, az keresse fel az alábbi honlapot: http://nagypetertibor.uni.hu/t/10401.xls. A honlap megszűnése esetén annak másolata a „nagypetertibor.uni.hu” karaktercsoportra keresve elérhető lesz a világháló egy másik pontján.

[5] Bizonyos kis különbségek érzékeltetésére százalékszámok hányadosával operálunk. E módszer természetesen súlyosan megtévesztő lehet, ha bármely kategória telítődésközeli állapotban van, hiszen pl. ha egyik csoportra 20 százalékban jellemző valami, egy másik csoportra pedig 30 százalékban, akkor azt mondhatjuk, hogy másfélszer inkább jellemző valami a második csoportra, mint az elsőre. Viszont ha az első csoportra 80 százalékban jellemző valami, akkor a másik csoportra definíciószerűen nem lehet másfélszer jellemzőbb ez a tulajdonság. Jelen adatbázisban minden számunk 30 százalék alatt marad!

[6] A tényleges vegyesházasságokról ma nincs megbízható adatunk. Az 1926−1931. évkörben (egy sajátos korabeli beosztás logikája szerint) szembeállíthatjuk a „polgári” és a „munkás” családokban történt budapesti vegyesházasságokat. Ha valamiféle összehasonlítás egyáltalán értelmes, akkor itt a „polgári” vegyesházasságok adataira lenne szükségünk. 1359 olyan pár volt, ahol a vőlegény és 1118, ahol a menyasszony volt zsidó. Akkor tehát a korabeli polgári házaspiacon mintha a nők 1,2-szer elfogadóbbak lettek volna, mint a férfiak.